

ПІДВИЩЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ

В умовах економічної модернізації підвищення наукоємності продукції є одним з основних вимог забезпечення конкурентоспроможності. У зв'язку з цим формування промислових та інноваційних кластерів, що забезпечують інтеграцію науки, техніки і виробництва, є широко визнаним методом, що забезпечує науково-технічний та економічний розвиток.

Головною складовою промислової політики кожної країни є інноваційна концепція, здатна забезпечити формування нового технологічного ядра в економіці. Основним її напрямком повинна бути реалізація пріоритетних проектів розвитку на основі кластерної моделі виробництва.

Відповідно до інноваційної концепції довгострокового соціально-економічного розвитку, кластери повинні стати головним об'єктом державної політики стимулювання інновацій: від підтримки окремих підприємств, які відповідають певним перелікам критеріїв як інноваційні, необхідно переходити до підтримки не просто груп підприємств, але ефективних взаємозв'язків між учасниками інноваційної системи. В рамках кластера в число об'єктів підтримки входять не тільки підприємства-виробники, а й компанії, які їх обслуговують, освітні установи, фінансові інститути, технопарки, а найголовніше - механізм ефективної взаємодії між цими учасниками.

Основою інтересу до кластерів, як до явища в регіональному розвитку, стали праці Майкла Портера, які отримали своє визнання в більш ніж 500 кластерних ініціативах по всьому світу. За визначенням Майкла Портера, **«кластер - це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними організацій, які діють в певній сфері, характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюючих один одного»** [1].

Прикладами всесвітньо відомих об'єднань підприємств, що досягли вражаючих успіхів у певній галузі промисловості, поєднавши переваги співробітництва виробників продукції, досягнень науки та підтримки владних структур окремих територій, є: „Силіконова долина” (Каліфорнія), „Пластикова долина” (м. Тарнув, Польща), Масачусетський мультимедійний кластер, Каліфорнійський кластер із виготовлення вина, італійський взуттєвий кластер, „Даедук” (Південна Корея), „Софія і Гренобль” (Франція), „Лубен” (Бельгія) та інші [2].

Кластери стали значним явищем в економічній політиці по всьому світу. Порівняльний аналіз особливостей організації кластерів в різних країнах дозволив виділити декілька найбільш поширених моделей, основні риси яких представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. «Національні» моделі кластерів

Італійська модель	Промисловий кластер складається з великої кількості малих фірм, які об'єднуються в різні асоціації для підвищення своєї конкурентоспроможності
Японська модель	У кластері існує фірма-лідер, яка має високий масштаб виробництва і інтегрує велику кількість постачальників на різних стадіях технологічного ланцюжка
Фінська модель	Кластер має високий рівень інтернаціоналізації бізнесу та інновацій
Північноамериканська модель	Найбільш сильно виражена конкуренція між фірмами, більшість взаємозв'язків опосередковуються ринком
Індійсько-китайська модель	Основну роль відіграють прямі іноземні інвестиції, які приносять сучасні технології, інвестиції і дають вихід на світові ринки
Радянська модель	Ринкові відносини і конкуренція зведені до мінімуму, виробництво сконцентровано на великих компаніях

Світовий досвід свідчить про перехід багатьох країн від галузевої до кластерної структури економіки, кластерної організації навчальної, наукової та виробничої діяльності, що забезпечує досягнення цілей промислової політики держави та комплексний підхід до вирішення проблем соціально-економічного розвитку. Прикладом застосування нових підходів у промисловій політиці є стратегія розвитку ЄС до 2020 р. [3], у рамках якої застосування кластерної політики спрямоване на реалізацію двох ключових пріоритетів економічної політики:

- «промислова політика ери глобалізації» (метою є покращення бізнес-клімату, особливо для малих та середніх підприємств; підтримка розвитку міцної індустріальної бази, здатної до конкуренції на світовому рівні);
- «ресурсоефективна Європа» (метою є здійснення переходу до низьковуглецевої екологічно чистої економіки; підтримка використання відновлюваних джерел енергії, модернізація транспортного сектору тощо).

В Україні до кластерів як механізму регіонального розвитку також проявляється значний інтерес, як з боку наукового співтовариства, так і з боку влади. Переваги кластерної моделі для розвитку української промисловості полягають у наступному [4]:

- значний синергетичний ефект, що дозволить долучити до розвитку промислового сектору ресурси інших галузей економіки – освіти, науки, фінансового сектору, сільського господарства, оборонного комплексу, охорони здоров'я тощо завдяки участі цих секторів у кластерах;
- розвиток малих та середніх підприємств у промисловості завдяки розвитку системи аутсорсингу та субконтрактингу, що сприятиме поглибленню їх співробітництва з великими промисловими компаніями, поглибленню їх спеціалізації, розвитку нішового виробництва та розширенню доступу до фінансових ресурсів для розвитку;
- розвиток інноваційних напрямів у промисловому виробництві завдяки активізації співробітництва промислових підприємств з науково-дослідними організаціями, підвищенню інноваційної активності малих та середніх підприємств у кластерах. Завдяки т. з. «ефекту переливу» (spill-over) та більш тісному контакту зі споживачами та іншими компаніями виникають можливості створення та поширення нових ідей та технологій серед учасників

І МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

кластеру та за його межі, що, у свою чергу, сприяє зростанню доданої вартості продукції та орієнтації виробництва на виготовлення високотехнологічної продукції кінцевого споживання;

- розвиток інноваційного менеджменту у промисловості завдяки впровадженню нової системи організації виробництва та співробітництва у межах кластеру, що дозволить підвищити якість та конкурентоспроможність продукції промисловості завдяки кращому розумінню потреб та вимог підприємств-постачальників та підприємств-споживачів до якості та технічних характеристик продукції та комплектуючих, сприятиме зниженню відсотку браку та значній економії часу.
- підвищення інвестиційної привабливості регіонів та країни в цілому, що зумовлено вищим рівнем довіри інвесторів до розвинутих мережевих структур, ніж до окремих дрібних компаній, а також гарантіями та пільгами інвесторам з боку держави у випадку участі останньої у кластерних ініціативах;
- пришвидшення темпів створення та розвитку нового бізнесу. Нові компанії мають можливість розвиватися у сприятливіших умовах через налагодженість зв'язків з партнерами всередині кластеру;
- створення замкненого виробничого циклу та ланцюгу доданої вартості у межах країни завдяки виявленню та створенню у межах кластера відсутніх у виробництві ланок, що сприяє розвитку імпортозаміщення.

Кластер як стійке партнерство взаємопов'язаних підприємств, установ, організацій, окремих осіб може мати потенціал, який перевищує просту суму потенціалів окремих складових. Цей приріст виникає як результат співпраці і ефективного використання можливостей партнерів в тривалому періоді, поєднання кооперації і конкуренції. Фактично можна говорити про певний синергетичний ефект кластерів, тому що компанії виграють, маючи можливість ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи одні й ті ж послуги і постачальників.

Термін «синергетичний ефект» було введено в сучасний науковий обіг в середині 80-х рр.. XX століття. Він означає (від грец. Synergos - разом діючий) кратний ефект, отриманий в результаті злиття окремих частин в єдину систему. Синергетичний ефект в економіці також характеризує можливість в результаті об'єднання елементів отримувати більший економічний ефект, ніж арифметична сума економічних ефектів від діяльності окремих елементів. Синергетичні ефекти в сучасній економіці проявляються в процесі використання таких механізмів взаємодії підприємницьких структур, як підприємницькі мережі, стратегічні альянси, довгострокові контракти та ін. Вони дозволяють знижувати трансакційні витрати, зовнішні і внутрішні ризики, підвищувати інноваційність та конкурентоспроможність підприємницьких структур. Найважливішими синергетичними ефектами кластерів є:

- ефект перетікання знань в кластері;
- ефект збільшення грошового потоку за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять в кластер;
- ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів;
- ефект зниження трансакційних витрат.

Графічно синергетичні ефекти кластерів представлені на рис. 1.

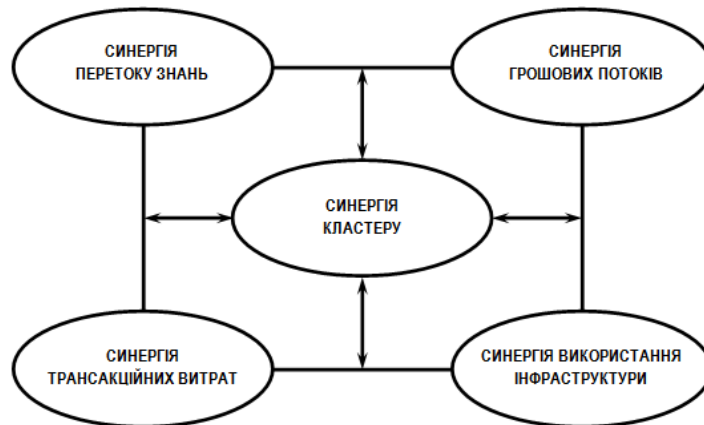

Рис. 1. Синергетичний ефект кластеру

На сьогоднішній день розвиток промислових кластерів є широко визнаним інструментом, який сприяє економічному розвитку і підвищенню конкурентоспроможності країни та регіонів. Кластерна політика сьогодні широко поширена як у вигляді чітко визначеної політики, так і у вигляді політичних ініціатив, таких як регіональні стратегії. Множинність інтерпретацій кластерної концепції призвела до різноманітності практичних підходів до кластерної політики.

Кластерна політика може запозичувати з промислової політики фокусування на окремих секторах економіки і специфічні для цих секторів заходи, тобто технологічну спрямованість. Від політики територіального розвитку кластерна політика переймає усвідомлення того, що економічне зростання залежить від взаємодії бізнесу, наукових та освітніх інститутів і більш широкого бізнес-оточення (ринок праці та інфраструктура), тобто мережеву спрямованість. І, нарешті, з політики підтримки малого та середнього бізнесу кластерна політика переймає важливість розвитку малого бізнесу. Поєднуючи роль технологічного розвитку, відносини взаємопов'язаних економічних секторів і зростання приватного бізнесу, а також різні інструменти, пов'язані з кожною областю політики, можна зробити висновок, що конкурентні переваги базуються на комбінації цих різних областей політики

Кластерну політику доцільно розглядати в рамках її «життєвого циклу» або стадій розробки від початкового задуму до оцінки виконання:

- дослідження регіональної економіки з метою вибору та визначення мети кластерів та методології, що використовуються для ідентифікації та відбору цільових кластерів;
- дослідження існуючої нормативно-правової бази з точки зору кластерного підходу;
- розробка кластерно-орієнтованої політики, включаючи механізм коригування кластерної політики;
- реалізація кластерної політики в виді програми заходів з підтримки розвитку кластерів в регіоні;
- моніторинг та оцінка виконання кластерної політики та розвитку кластерів в регіоні.

Відправною точкою стратегій регіонального економічного розвитку виступає аналіз процесів кластеризації, виявлення ідентифікації регіональних кластерів та механізмів їх функціонування та розвитку. Існують різні методики для виявлення кластерів, засновані на показниках концентрації, масштабів виробництва, наявності виробничих і технологічних ланцюжків та ін. Однак головним у цьому процесі є визначення логіки об'єднання компаній в єдиний кластер, яке може здійснюватися через виробництво спільних продуктів, використання схожих виробничих процесів, загальних

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

ланцюжків доданої вартості, ключових технологій, вимог до рівня професійної підготовки робочої сили, близькості до потенційних ринків або до природних ресурсів.

Аналіз регіональних кластерів є першою стадією розробки кластерної політики. Кластерний аналіз займає місце між двома формами економічного аналізу. З одного боку, кластерний аналіз не фокусується на системних проблемах макроекономічного рівня, де взаємозв'язок між змінами в економіці в цілому та діяльністю окремих бізнесів не завжди зрозумілий. З іншого боку, кластерний аналіз не спрямований на вивчення окремих компаній. Компанії не розглядаються як окремі одиниці, які взаємодіють з недиференційованим економічним оточенням, вони поміщаються в контекст їх ринків постачальників і споживачів, часто як частина виробничого ланцюжка вартості, яка не обмежується однією галуззю.

Перевага кластерного аналізу полягає в тому, що він не обмежується традиційною класифікацією виробничої діяльності. Таким чином, кластерна політика не є традиційною галузевою політикою, так як інструменти кластерного аналізу визначають кластери не тільки в рамках традиційних галузей [5].

Кластерний аналіз проводиться в два етапи. На першому етапі регіональна економіка обстежується на предмет існування діючих або потенційних кластерів. На другому етапі здійснюється детальне обстеження виявлених кластерів, для яких потім буде розроблятися політика підтримки (рис. 2).

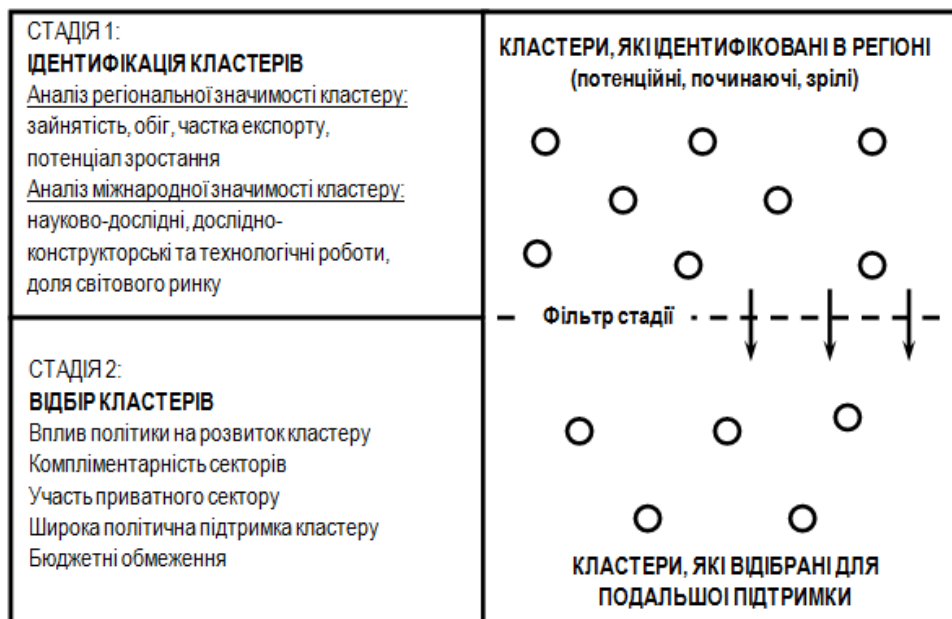

Рис. 2. Стадії кластерного аналізу

Будь-яка політика в напрямку підтримки регіональних кластерів починається з визначення вже існуючих в регіоні кластерів. Розглядаючи регіональну економіку через призму різних місцевих виробництв та інноваційних систем, регіональні влади точніше можуть визначити заходи рівномірного впливу і підтримки своїх кластерів.

Найбільш відомою моделлю опису різних елементів кластера вважається «діамантова» чи ромбовидна модель (diamond model), запропонована Майклом Портером із Гарвардської школи бізнесу. В дану модель увійшли:

- структура компанії і конкуренція;

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

- локальні потреби;
- суміжні компанії і компанії підтримки;
- факторні умови (навички, інфраструктура, наукове дослідження, капітал).

Іншою популярною моделлю, яка представлена SRI International, є модель у вигляді пірамід. У ній нагорі розташовані провідні компанії-експортери, потім нижче постачальники та постачальники послуг, на закінчення, у вигляді підґрунтя, п'ять основних факторів:

- кваліфіковані і адаптуються трудові ресурси
- доступна технологія
- доступність капіталу
- прогресивна матеріальна інфраструктура
- податки і законодавство в області конкуренції.

Регіональна влада може узяти за основу будь-яку із запропонованих методологій, але початком будь-яких дій повинен бути аналіз існуючих в регіональній економіці кластерів, причому аналіз починається з розпізнавання та моделювання кластера, просуючись до координації роботи та розвитку даного кластера з урахуванням місцевих особливостей.

В процесі аналізу також необхідно виявити типи кластерів, які можуть підтримуватися регіональною політикою. З точки зору політики, серед безлічі способів класифікації кластерів інтерес представляють ті, які дають уявлення про те, яким чином кластер підтримує свою конкурентоспроможність. З точки зору кластерної політики кластери визначаються як керовані ланцюжком вартості або як засновані на унікальній компетенції. Такий поділ важливий для розробки політики, оскільки в першому випадку увага приділяється внутрісекторним зв'язкам між компаніями, у той час як у другому випадку вона фокусується на специфічній області компетенції, яка може бути пов'язана з компаніями в інших секторах та галузях.

Кластери, керовані ланцюжком вартістю, простіше визначити за допомогою традиційної промислової класифікації, що включає супутні галузі. Наприклад, автомобільний кластер будується навколо ключового ланцюжка створення вартості, який з'єднує виробників автомобілів з їх постачальниками, які в свою чергу пов'язані з виробниками спеціального обладнання, електроніки і матеріалів.

Політика, що підтримує розвиток такого типу кластерів, буде в значній мірі секторно-орієнтованою, сфокусованою на взаємопов'язаності учасників і розроблена з урахуванням потреб конкретних секторів економіки.

Кластери, засновані на компетенції, залежать від наявності в регіоні особливої технології або експертних знань. Такі компетенції можуть визначатися як досвідні ресурси або особливі технологічні можливості. У будь-якому випадку, ключовим моментом є не зв'язки постачальників всередині сектора, а використання якогось загального неявного знання або вміння в різних видах економічної діяльності. Прикладом такого кластера служить кластер металообробки у Франції, де компанії кластера зайняті схожою діяльністю, при цьому вони пов'язані з різними ланцюжками створення вартості в інших галузях і інших кластерах, зазвичай виходять за межі регіону.

Значимість такого типу кластерів полягає в тому, що вони сприяють розширенню економічної діяльності в регіоні, зміцненню існуючих галузей і стимулюють ріст нових видів економічної діяльності з більш потужними технологіями.

Друга стадія кластерного аналізу полягає у відборі цільових кластерів для подальшої підтримки засобами кластерної політики. Не всі ідентифіковані кластери в регіоні можуть бути

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ
«Проблеми та перспективи інноваційного соціально-економічного розвитку
в умовах глобалізації: регіональний вектор», Ізмаїл - 2012

об'єктом підтримки з боку регіонального уряду. Обмеження можуть бути обумовлені рамками бюджету або бажанням випробувати новий підхід на прикладі кількох пілотних кластерів.

При виборі цільового кластера необхідно враховувати той факт, що він повинен не тільки відображати економічну потужність і потенціал, треба також враховувати політичні і практичні чинники, що визначають необхідність забезпечити широку підтримку цієї політики в регіоні. Бажання приватного сектора брати участь в політичній підтримці є критичним фактором розвитку і просування кластера.

Отримання статусу кластера має велике політичне значення для його компаній, оскільки привертає увагу з боку фінансових агентств, дозволяє отримувати допомогу у вибудовуванні міжнародної репутації, просуванні ринкової торгової марки, приваблює в регіон додаткові ресурси. Статус кластера має важливе значення для властей регіонів, оскільки розвиває і посилює їхню економіку, стимулює економічне зростання і прискорює вирішення соціальних проблем, створюючи умови для успішного розвитку більш відсталіх територій.

Економіка, що формується на основі кластерів, - це модель конкурентоздатної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує високий рівень та якість життя населення. Кластерний підхід використовується: при аналізі конкурентоздатності держави, регіону, галузі; як основа політики економічного розвитку; при розробці програм регіонального розвитку; як основа стимулювання інноваційної діяльності; як "магніт" для залучення інвестування; як основа взаємодії великого і малого бізнесу. Основна мета кластера – підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоздатність його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновацій, освіти, навчання і заходів політики підтримки.

Список літератури:

1. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. — М.: Изд. дом «Вильямс», 2005. — 608 с.
2. Войнаренко М. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001р. – Київ: Спілка економістів України, 2001.- С.25-33.
3. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, режим доступу: http://europa.eu/press_room/pdf/complet_en_barroso__007_-_europe_2020_-_en_version.pdf
4. Собкевич О. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України. – К.: Національний Інститут Стратегічних Досліджень , 2012.
5. Колошин А., Разгуляев К., Тимофеева Ю., Русинов В. Анализ зарубежного опыта повышения отраслевой, региональной и национальной конкурентоспособности на основе развития кластеров, режим доступу: http://politanaliz.ru/articles_695.html